

Принц Баяя

Божена Нємцова

Випало якось молодому королеві розлучитися зі своєю дружиною й вирушити в похід на ворога. Невдовзі після його від'їзду королева народила близнят — двох синів. Радісна вість облетіла все королівство, і гінці негайно подалися сповістити її й королю. Хлоп'ята народилися здорові й росли, як два молоді дубки. Той, що народився на кілька хвилин раніше, був жвавіший за свого брата. Такими вони й залишилися, коли трохи підросли. Старший весь час бавився у дворі, бігав, стрибав і гасав на конику, який був його ровесником. А другий волів на м'яких килимах вилежуватися та пеститися біля матері й нікуди не виходив із покоїв, хіба що з нею в сад. Через те королева недолюблювала старшого сина, а менший був її мазунчиком. Хлопцям виповнилося по сім років, коли король повернувся з війни і з невимовною радістю пригорнув до серця дружину з дітьми.

— Котрий із них усе-таки старший, а котрий молодший? — запитав він у дружини.

Та подумала, що чоловік хоче знати, котрого із синів зробити наслідником, і підсунула йому свого мазунчика. Король любив синів однаково, але, коли вони вступили в юнацьку пору, старший раптом довідався, що на трон збираються посадовити його брата, і так стало йому від цього кривдно, що він вирішив будь-що піти світ за очі.

Якось поскаржився він своєму конику.

І коник відповів йому людським голосом:

— Якщо тобі осоружний рідний дім, іди в світ, але без батьківського дозволу не смій і кроку ступити. І послухайся ще однієї моєї поради: не бери нікого з собою й не сідлай іншого коня, тільки мене,— я принесу тобі щастя.

Принц здивувався, що кінь розмовляє людським голосом, і запитав його, як це розуміти.

Та коник йому відповів:

— Не питай мене про це. Я хочу бути твоїм захисником і радником, якщо ти мене у всьому слухатимешся.

Принц пообіцяв коникові, що у всьому слухатиметься його порад, і пішов до замку — просити в батька дозволу. Вислухав його король і нізащо не хотів відпускати сина з дому, але мати була не від того, щоб він пішов. Принц не відступався від свого наміру й нарешті домігся і батькового дозволу.

Негайно почали готувати в дорогу слуг, коня і почет. Але принц від усього цього відмовився й сказав батькові:

— Ні до чого мені такий почет, стільки коней і людей — я візьму трохи грошей і поїду один на своєму конику в світ щастя шукати. Самому мені буде легше й простіше.

І знов довелося йому батька упрохувати, щоб той дозволив. Нарешті все було готове, коник стояв осідланий біля брами, а принц прощався нагорі з батьками й

братом. Усі гірко плакали, в останню хвилину навіть матері стало жаль, що вона дозволила синові вирушити в світ, і вона суворо наказала йому або через рік повернутися додому, або хоча б подати про себе вісточку.

За якусь годину принц був уже далеко від столиці. Коник мчав клусом чистим полем. Хтось може подумати, що сімнадцятирічний кінь не такий уже й жвавий. Але цей кінь був незвичайний: шерсть на ньому була як оксамит, ноги — як струни, а сам бистрий, як сарна.

Їхали вони довго, а принц усе ще не знав, куди несе його коник. Раптом бачить удалині вежі гарного міста. Тут коник звернув із дороги й помчав через поле до високої скелі, що стриміла неподалік від гарного ліска. Прибігши до скелі, коник ударив у неї копитом — скеля розступилася, і вони в'їхали до печери. Це була велика гарна стайня.

— А тепер залиш мене тут,— сказав коник принцу,— а сам іди до міста, до королівського палацу. Та будь обережний — не кажи ані слова. Якщо тобі щось буде треба, приходь сюди до скелі, тричі стукни — і скеля відчиниться.

Принц подумав: "Мій коник мудрий і знає, що й до чого",— взяв свою одержу, пішов до стольного града, який був недалеко від скелі, й попросив доповісти про себе королеві. Побачив король, що юнак німий, зглянувся над його молодістю й залишив у себе на службі. А невдовзі збагнув, що може на нього покластися: у всьому палацовому господарстві юнак легко давав собі раду, все бачив, про все дбав. А якщо королеві потрібен був писар, стараннішого за нього годі було й знайти. Усі його полюбили, а що він був німий і на всі запитання відповідав тільки "Баяя", це прізвисько прилипло до нього — інакше тепер його ніхто й не називав.

У короля було три дочки — одна гарніша одної. Найстаршу звали Здобена, середульшу — Будінка, а наймолодшу — Славена. З ними Баяя бавив кожну вільну часину, а іноді йому дозволяли побути з ними й цілий день. Він-бо був німий, до того ж смаглий, аж чорний, одне око зав'язане, тож хіба міг король подумати, що він сподобається котрійсь із принцес? Але принцеси його любили й всюди брали з собою. Він сплітав для них вінки, приносив букети, сукав золоті нитки, малював птахів і різні візерунки. Та найохочіше прислуговував він наймолодшій, старався для дівчини як міг, і сестри з неї глузували. Але Славена була сама доброта і на сестер не сердилася.

Приходить якомсь уранці Баяя до королівської їдальні й бачить, що король сидить у глибокій зажурі. Питає на мигах, що так печалить його душу.

Сумно глянуv на нього король і відказує:

— Навіщо питаєш про це, любий мій хлопче? Хіба ти не знаєш, яке лихo нам загрожує і які тяжкі дні настали для мене?

Баяя похитав головою, мовляв, він уперше про це чує, й на обличчі в нього відбився щирий переляк.

І тоді король усе йому розказав:

— Гаразд, послухай, хоч ти й нічим нам не зарадиш. Кілька років тому до нас прилетіли три дракони: один із дев'ятьма головами, другий — з вісімнадцятьма, а третій — з двадцятьма сімома. І настала в моєму місті така скрута, аж волосся

ворушилося. Люди всі поховалися, потерпаючи за своє життя. Незабаром ні в кого не залишилося жодної худобини — все довелося віддати цим почварам, аби тільки вони не накинулися на місто. І все ж вони тоді пожерли багатьох людей. Негоден далі дивитися на це лихо, я звелів привести в замок чарівницю, щоб вона порадила, як цих потвор із країни вигнати. Чарівниця сказала, що є тільки одна рада — пообіцяти їм своїх трьох дочок, які саме розцвіли, мов ті троянди. Я подумав, що якось відкручусь, коли виманю драконів із країни, і погодився на таку нечувану жертву. Королева не знесла цього горя й померла. Дракони забралися геть, і всі ті роки про них не було ні слуху ні духу. Аж ось учора ввечері прибігає переляканий пастух і каже, що дракони знов повернулися на ту саму скелю, де сиділи раніше, й страхітливо ревуть. Я, нещасний батько, мушу завтра віддати їм найстаршу дочку, якщо хочу врятувати своє королівство, післязавтра — середульшу, а відтак і третю. Після того я стану жебраком,— забідкався сердешний король і, не тямлячись із горя, почав рвати на собі волосся.

Посмутнілий Баяя пішов до принцес. Дивиться, а вони всі три сидять у чорних сукнях, лиця як із білого мармуру і плачуть жалібно-прежалібно, що їм доведеться своє молоде життя так жорстоко скінчити. Почав їх Баяя утішати, натякати, що неодмінно знайдеться той лицар, який їх урятує. Та сердешні не чули його голосу й не переставали лити сльози. Великий сум і паніка охопили місто, бо всі дуже любили королівську родину. Усі будинки у місті, як і в замку, було завішано чорним крепом.

Баяя потай вибрався з міста і подався через поле до скелі, де в печері був його коник. Постукав тричі — скеля розступилася, і він зайшов досередини. Погладив блискучу коникову гриву, поцілував його білу зірку й каже:

— Любий конику! Я прийшов до тебе за порадою, і, якщо ти мені допоможеш, я буду безмежно щасливий.— І розповів коникові про все, що сталося в замку.

— Я знаю,— відповів коник,— і я тебе на те й привіз сюди, щоб ти допоміг принцесам. Приходь до мене завтра рано-вранці, і я тобі скажу, що треба робити.

Зраділий Баяя побіг назад до замку. Якби його хтось у цю хвилину побачив, то міг би йому закинути, що він такий веселий, але, на щастя, він нікому не навернувся на очі. Цілий день не виходив він із принцесиних покоїв, намагаючись придумати, чим би їх розвеселити, але нічого так і не придумав. Другого дня він іще до світанку був біля скелі. Коник привітався з ним і каже:

— А тепер відсунь з-під мого жолоба камінь і витягни те, що там лежить.

Баяя охоче послухався і витяг з ями, яка була під каменем, велику скриню. Коник звелів йому відімкнути її, і Баяя дістав звідти троє прекрасних убрань, меч і кінську зброю. Одне вбрання було червоне, гаптоване сріблом і діамантами, обладунок — із блискучої сталі, а до нього — блискучий шолом із червоним султаном. Друге — все біле, гаптоване золотом, обладунок і шолом — із золота, а султан — білий. Третє — блакитне, вишите сріблом, самоцвітами і перлами, а до нього — білий шолом із синім султаном. До всіх трьох убрань був один меч, піхви якого сяяли коштовними каменями; зброя теж виблискувала самоцвітами.

— Усе це твоє. Спершу вберися в червоне.

Баяя переодягся, оперезався мечем, на коня надів коштовну зброю.

— Нічого не бійся і з мене не спішуйсь. Рубай хоробро ту почвару й звірся на свій меч,— наказав йому коник, виїжджаючи з ним зі скелі.

А в замку тим часом настала хвилина сумного прощання, і людські юрби проводжали з міста нещасну Здобену. Неподалік від страшного місця принцеса злізла з коня і, побачивши драконячу скелю, впала непритомна на землю. І тут усі аж охнули, побачивши, що до них мчить кінь, а на ньому лицар із червоно-білим султаном. Під'їхавши до них, він звелів усім розступитись, відвести звідси принцесу, а його залишити самого. Можна собі тільки уявити, як радо всі виконали цей наказ! Але принцеса не забажала нікуди йти — вона хотіла подивитися, чим усе це скінчиться.

Як тільки коник із лицарем зійшов на першу гору, скеля з гуркотом розкрилася і дев'ятиголовий дракон виліз назовні, озираючись, де його здобич. Баяя приострожив коня, вихопив меч й одним ударом зітнув йому три голови. Дракон звивався, вивергав вогонь і кидався навсібіч, отрута так і бризкала з роззявлених пащ. Але лицар не зважав на це й рубав мечем доти, аж доки постинав усі дев'ять голів; решту докінчив коник копитами.

Коли дракон спустив останній дух, лицар повернув коня й помчав туди, звідки з'явився. Здобена кілька хвилин із подивом дивилася йому вслід, а потім, схаменувшись, що батько жде її не діждеться, з усім своїм почтом повернулася до замку. Хто годен змалювати батьківську радість, коли він побачив свою дочку живою? Хто годен змалювати радість сестер, що, можливо, і їх урятує хоробрий лицар? Незабаром прибіг Баяя і став показувати на мигах, мовляв, Господь і їм пошле рятівника. Хоч принцеси й тремтіли зі страху, чекаючи завтрашнього дня, однак вони трохи повеселішали й жваво гомоніли з Баяя.

Другого дня повели до драконячої гори Будінку. З нею повторилося все те, що було з її старшою сестрою. Тільки-но прибули на місце, як бачать: скаче лицар із білим султаном на шоломі, вступає в сутичку з вісімнадцятиголовим драконом і рубає його мечем доти, аж поки почвара спускає дух. Скінчивши свою справу, лицар повернув коня і, як і минулого разу, помчав геть. Коли принцеса повернулася до замку, всі почали шкодувати, що не можуть віддячити хороброму лицареві.

— Я знаю, сестриці,— сказала Славена,— що ви лицаря не запрошували. Я впаду перед ним навколішки і доти проситиму, щоб він поїхав зі мною, аж поки він мене послухається.

— Чого смієшся, Баяя? — запитала Здобена, побачивши усміхнене обличчя німого.

Але Баяя тільки застрибав по кімнаті, даючи їм зрозуміти, що радіє майбутній зустрічі з хоробрим лицарем.

— Дурнику, його ж тут ще нема,— зітхнула Здобена.

На третій день повезли до драконячої скелі Славену. Цього разу поїхав з нею сам король. Серце бідолашної дівчини тремтіло зі страху, бо вона знала: якщо не приїде хоробрий рятівник, її віддадуть драконові. Та в цю мить пролунав радісний крик, що лицар їде.

Баяя здолав і третього дракона, хоч сам він і його кінь аж падали з утоми. Тут до нього підбігли король зі Славеною і стали просити, щоб він поїхав з ними до замку, але він нізащо не хотів. Тоді Славена впала перед ним навколішки і, схопившись за край його одержі, так зворушливо, так люб'язно просила, що в принца тьохнуло серце. Але тут коник рвонув з місця, і лицар щез.

Посмутніла Славена, що не може віддячити своєму рятівникові, й повернулася разом із батьком додому. Сестри в замку чекали, що вони привезуть із собою хороброго лицаря, але їхня надія знову не збулася.

Щастя королівської родини тривало недовго — прийшло нове лихо: королеві оголосив війну його сусід. Король дуже злякався, бо знав, що сусід набагато сильніший за нього. Він понаписував листи князям і великим панам, і гінці помчали у всі боки скликати їх на раду. Поз'їздилися до королівського двору князі й пани, і король поділився з ними своєю бідою й попросив допомоги, пообіцявши в винагороду своїх дочок. Хто ж, скажіть, годен устояти перед такою винагородою? Князі й пани пообіцяли, що в визначений день прибудуть разом зі своїм військом, і роз'їхалися додому. Усі стали готуватися до битви, а король забажав сам повести своє військо на бойовище. Напередодні походу відбулася пишна учта, потім король попрощався з заплаканими дочками, наказав Баяя наглядати за порядком у замку, й під звуки сурм військо вирушило на війну.

Баяя виконував королівський наказ, пильно наглядав за господарством у замку, але найбільшою його турботою було не відмовляти в розвагах принцесам, щоб вони не сумували. І раптом він став удавати з себе недужого. Знехтувавши лікарем, який хотів йому допомогти, подався сам збирати цілюще зілля,— мовляв, воно швидше поставить його на ноги, ніж будь-які ліки. Принцеси подумали, що він звихнувся з розуму, і відпустили його. Але насправді наш Баяя пішов не трави збирати — єдине, що могло його вилікувати, то це ясні очі прекрасної Славени, тож він чимдуж поспішив до свого коника порадитись, чи не треба королеві допомогти ворога здолати. Коник радо його привітав, звелів надягти біле вбрання й оперезатися мечем, бо вони вирушають на бойовище. Баяя зрадів і щиро розцілував за це свого друга.

Багато днів триває вже війна, королівське військо рідіє, неспроможне здолати сильного ворога. Нарешті король вирішив: треба дати своєму супротивникові остаточний бій — і або пан, або пропав! Цілу ніч він віддавав необхідні накази, а вранці вирядив гінців до дочок із заповітом, що їм робити, якщо він програє битву. Коли настав ранок, королівське військо здалося на волю божу й вишикувалося лавами. За хвилину заграли сурми, забряжчала зброя, засвистіли стріли, широкою долиною розлігся крик, іржання коней. Нараз у гущу ворога вривався верхівець у білому вбранні й золотому шоломі з білим султаном. Він сидів на маленькому конику й, стискаючи в руці величезного меча, люто разив ним ворога. Це додало відваги королівському війську, й вояки стали поряд із хоробрим героєм. Незабаром ворог почав відступати, а коли білий лицар убив ворожого отамана, військо розбіглося, наче отара без чабана. Але в цій битві білого лицаря було поранено в ногу, і кров заливала його біле вбрання.

Побачив це король, зіскочив з коня, розірвав свій плащ і, перев'язавши лицареві криваву рану, став просити, аби той зайшов до королівського шатра. Але лицар подякував, стиснув острогами коня і щез. Король з досади трохи не плакав, що лицар учетверте уник його товариства.

З величезними трофеями повернувся звияжець додому. Радісно зустріли його жителі столиці, в замку дали бучний бенкет на честь перемоги над ворогом.

— Ну, мій управителю! — звернувся король до Баяя. — Як ти тут порядкував, поки я воював?

Баяя кивнув — мовляв, добре, але принцеси пирснули сміхом, а Славена мовила:

— Мушу поскаржитись, тату, на вашого управителя — він дуже неслухняний. Коли він занедужав, наш лікар хотів дати йому ліків, але він сказав, що сам піде назбирати собі трав. Пішов і повернувся аж через два дні кульгавий, ще недужіший, ніж до цього.

Король обернувся до Баяя, але той тільки усміхнувся й крутнувся на п'яті, мовби показуючи цим, що в нього вже нічого не болить.

Почули принцеси, що їхній рятівник допоміг і батькові в бою, й нізачо не захотіли йти заміж за князів, здогадуючись, що хоробрий лицар неодмінно приїде по котрусь із них. Звичайно, вони не знали, який він на вроду, бо не бачили героя навіч, але кожна уявляла його собі ангелом.

Король замислився: як же йому тепер бути з винагородою? Адже всі князі допомагали йому, скільки ставало снаги, і всі в битві хоробро змагалися з ворогом. Кому ж із них віддати своїх дочок? Думав, думав і нарешті придумав, як йому усіх задовольнити. Вийшов він до князів і каже:

— Любі друзі! Тим із вас, хто допоможе мені здолати ворога, я пообіцяв віддати за дружин своїх дочок. Ви всі мені вірно служили, і через те я хочу вчинити справедливо, нікого не скривдити. Станьте всі в ряд, а мої дочки скинуть з балкона по золотому яблучку. До кого те яблучко докотиться, той і стане чоловіком принцеси. Чи задоволені ви моїм рішенням?

Усі схвально загули.

Король повідомив своє рішення принцесам, і ті теж хоч-нехоч погодилися, щоб не осоромити батька. Усі три пишно вбралися, кожна взяла по золотому яблучку і вийшла на балкон, під яким вишикувалися в ряд князі. У юрбу цікавих, що стояли біля женихів, утерся й Баяя. Першою кинула яблуко Здобена. Котилося воно, котилося й стало акурат біля ніг німого. Але Баяя відступив убік, і яблуко покотилося до одного з красенів-князів; той з радістю підняв його й вийшов з ряду. Тепер настала черга Будінки. Вона кинула своє яблуко, і воно теж підкотилося до ніг Баяя; але німий знову відступив убік, і всім здалося, буцім яблуко котиться прямо до другого красенякнязя; той хутко підняв його й з любов'ю глянув на балкон, де стояла прегарна принцеса. Третьою кинула яблуко Славена. Цього разу Баяя не став від нього відхилятися, а радо підняв його, побіг нагору і, вклякши перед Славною, поцілував їй руку. Та Славена висмикнула руку й, гірко плачучи, що мусить іти за німого, втекла до своїх покоїв. Король сердився, князі ремствували, але нічого не поробиш: що сталося, те сталося.

Після цього в замку влаштували бенкет, а потім лицарський турнір, під час якого винагороди мала роздавати одна з наречених. Сидить Славена за столом, горем прибита, й слова не вимовить. Жениха Баяя ніде не видно, і король подумав, що він з образи кудись утік. Усі жаліли сердешну Славену і, щоб хоч трохи її розважити, попросили, аби саме вона вручала призи лицарям-переможцям.

Славена спершу не хотіла, але потім погодилася. Усе панство вже повсідалося вздовж бар'єрів, суперники вже розпочали поєдинок, як раптом оповісник оголосив, що під брамою стоїть лицар на маленькому конику й просить, аби йому теж дозволили взяти участь у турнірі. Король кивнув: мовляв, хай спробує. І тут на плац виїжджає лицар у синьому вбранні, розшитому сріблом, а на срібному шоломі — білий з синім султан. Принцеси трохи не скрикнули, побачивши свого хороброго рятівника. Лицар уклонився глядачам і почав битися з князями; усіх, скільки їх було, він легко здолав і став єдиним переможцем. Славена підійшла до нього з золотою стрічкою. Лицар схилив перед нею коліна, і вона наділа йому на шию стрічку, яку сама вишила. Руки в неї тремтіли, щоки палали. Бідолашна не знала, чи це сонце так її пече, чи, може, вогненний погляд прекрасного лицаря. Вона опустила очі й раптом почула його солодку мову:

— Прекрасна наречено, ще сьогодні ти станеш моєю дружиною.

Король і обидві князівські наречені зійшли вниз, щоб затримати лицаря і за все йому віддячити. Але він на скаку поцілував Славені руку й щез. Славена замислилася над словами, які він прошепотів їй на вухо. Бенкет тривав далі, і тільки Славена сиділа сама в своїх покоях — їй не хотілося виходити до гостей.

Тим часом зійшов місяць, і коник востаннє приніс від скелі до замку свого пана. Баяя спішився, поцілував його в шию й зірку, і коник тієї ж миті щез у нього з очей.

Славена вже гадала, що лицар не приїде, та двері нараз відчинилися, і служниця сказала, що Баяя хоче з нею поговорити. Славена нічого не відповіла, тільки ще нижче схилила свою зажурену голову. І раптом хтось бере її за руку, вона підводить очі й бачить перед собою прекрасного лицаря — свого рятівника.

— Ти сердишся на свого жениха, що ховаєшся від нього? — питає Баяя.

— Навіщо ти про це питаєш, коли знаєш, що не ти мій жених? — відказує Славена.

— Я, принцесо, твій жених: перед тобою стоїть німий Баяя, який дарував тобі букети, врятував від смерті тебе й твоїх сестер, допоміг твоєму батькові виграти війну. Я твій жених!

Про те, що Славена на нього не розсердилася, кожен легко може здогадатися.

Незабаром розчахнулися двері бенкетної зали, в них увійшла Славена з лицарем у білому вбранні та золотому шоломі й відрекомендувала його батькові як свого жениха — німого Баяя! Батько невимовно зрадів, гості здивувалися, а сестри скося позирали на Славену. Тільки тепер у замку почалися справжні веселощі, за здоров'я заручених гості пили аж до ранку.

Після весілля Баяя вирішив провідати зі Славною своїх батьків. Як же злякався він, коли побачив, що все місто обтягнуте чорним крепом. Питає, що сталося, і йому

відповідають, що помер молодий король.

Заквапився Баяя до замку, щоб утішити в горі своїх батьків, а вони вже і його вважали небіжчиком, бо давно не мали від нього жодної вісточки.

З приїздом Баяя до замку знову повернулася радість, чорний креп зняли, а натомість усе обтягли червоним. Баяя сів на трон у своєму королівстві й аж до смерті жив у щасті та радості зі своєю дружиною.